

Մ Ո Ւ Ա Կ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՍ ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

Թիւ 9

1888

Սեպտեմբեր 24

Ա. Ա. Ղ. Յ. Ի Ն

ՎԱՐԱԳԱՅ ՍՈՒՐԲ ՆՇԱՆ

Վաղիւ վարագայ սուրբ Սաշ է :

Դարեր կը հողովին, վերջապէս հեթանոսութիւնն իւր վերջին շունչ կը փչէ ի Պարսկաստան, եւ ուրիշ մի նոր դրօշ, որոյ վերայ աստեղադարձ կը փայլէր սա նշանաւոր խօսք. «Մի է Աստուած եւ Մահմէտ առաքեալ նորա» . կսկսի ծածանիլ յԱրաբիա, յԵգիպտոս. ի Պաղեստին յԱսորիս եւ ի Պարսկաստան. Հայք ձանձրանալով Հռովմէական կայսրութեան սարսափելի հալածանքներէն, որք կ'ուղղուէին չեչտակի ընդդէմ գոյութեան Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ եւ հէգ ազգի, կը փափաքին այդ նորանշան դրօշին փարիլ հայրենի երկրին պաշտպանութիւն գտնելու եւ խզի ազատութեան բարիքը վայելելու համար : Ի զուր կոստանդին կայսր ահագին բանակաւ կ'արշաւէ ի Հայս, արգիլելու համար այդ ձեռնարկութիւն, այլ սակայն Բիւզանդեան մոլեգին գոռոզութիւնն այս անգամ կը խորտակուի իսպառ, զի Հայ սպարապետն Վասակ՝ ըստ վկայութեան Յոյն Ժամանակակից պատմիչ Թէոփանէսի, կապաղովկիոյ արդի կեսարիոյ

քաղաքի առջեւ կայսերական բանակը ջարդուրուրդ կը ջախջախէ, մինչ զի հազիւ կայսրն ընդհանուր կոտորածէն ճողորկելով շունչը կ'առնու ի կ Պոլիս :

Վասակ հրաւէր կարգալով Արաբաց ամիրապետին, արձակ համարձակ կը բանայ հայրենեաց դռները, որով արաբական միահեծան տիրապետութեան կ'ենթարկուին Հայք համօրէն : Այսպիսի ժամանակի մը մէջ, վարադայ Ս. Նշանը կը յայտնուի հրաշափառապէս : Քրիստոնէական առաջին դարուն մէջ, ինչպէս արդէն յիշատակած ենք, Հռովմայ կողմեայ կայսեր կինն Պատրոնիկէ Գրիստոսի հաւատալով, յերուսաղէմ կը հասնի, ուր Սուրբ Խաչն աղբիւսներու մէջէն հանելով, կը կանգնէ զայն ի Գողգոթա : Սոյն մեծահաւատ Թադուհին Յակոբոս առաքեալէն՝ առաջին եպիսկոպոս Երուսաղէմի, Սուրբ Խաչէն կտոր մը մաս կը խնդրէ իրեն շնորհուիլ ի պահպանութիւն անձինն եւ իւր տան, եւ ի յիշատակ : Այս Խաչի մասն իբրեւ ժառանգութիւն Հռիփսիմէ կոյսն, որ կայսերական գերդաստանէն էր, կուտանայ եւ կը կրէր ի պարանոց իւր, երբ իւր ընկերներով ի Հայս մտնելով՝ հասաւ ի Վարադ : Աստ առ ժամանակ մի այս փախստական կոյսեր ճգնեցան : Բայց որովհետեւ հարկ ի վերայ կար սուցա մեկնիլ անտի, եւ երկնջելով թէ հեթանոս Հայոց մատնուելով, ինչպէս եղաւ յետոյ, խաչը նախատանաց ենթարկուի, ուստի կը պահեն զայն գաղտուկ տեղ մը եւ քարերով կը ծածկեն : Դարեր իրարու կը յաջորդեն, եւ որքան Հայ Քրիստոնեայք աւանդաբար գիտէին թէ անդ պահուած կայ Քրիստոսի Խաչին մէկ մասը, եւ թէ անդ ի Վարադ էին ճգնարանք կուսանացն Հռիփսիմեանց, որք եղած էին ուխտատեղի, այլ սակայն Խաչն անյայտ մնաց միշտ հակառակ կաթողին փափաքանաց եւ եռանդագին խուզարկութեանց :

Վերջապէս կը հասնի օրհնեալ օրն ու ժամը, օր ցնծութեան Հայաստանեայց : 655 ին թողիկ ճգնաւոր եւ ընկերն Յովէլ բազկատարած կ'աղօթեն հանապազ, որպէս զի գտնեն սուրբ Խաչը եւ Հայաստանեայց ազգն ու եկեղեցին այս նոր փառքով առաւել եւս պերճանան եւ ճոխանան : Եւ ահա գիշեր մը ձայն ահեղագոյշ եւ կը տեսնուի անդէն վէմին վրայ

լոյս պայծառ, եւ վէմին բոլորով կը տեսնուին 12 լուսեղէն սիւներ, եւ հոտ անուշից անմահական: Տեսարանն ահաւոր եւ սքանչելի. լուսապայծառ Նշանն վէմէն կը բարձրանայ, որոյ ի միջի շողշողափայլ կերեւէր սուրբ Խաչն Քրիստոսի, եւ կ'երթայ կը մտնէ յեկեղեցին եւ կը կենայ սուրբ սեղանին վրայ: Երկոքին ճգնաւորք ահիւ եւ խնդութեամբ կը փութան եւ կը մտնեն ի ներքս յերկրպագութիւն սրբոյ Խաչին, այլ սակայն լուսեղէն սիւներուն հրաշագեղ տեսիլը կը տեսէ մինչեւ 12 օր: Վան քաղաքն ու իր շրջակայք կը դղրդին. աչեր լալագին այսինքն ուրախութեան արցունքով կը սեւեռին ի վարագ: Ամէն բերնէ այս աղաղակ այս ձայն կը լսուի. «Պաշի քո, Քրիստոս, երկիրպագանմբ»: Լեռներ եւ ձորեր արձագանգ տալով կը պատասխանեն. «Փառք սուրբ Խաչիդ, ալէլուիա»: Ռշտունեաց նախարար քաջարին Վարդպատրիկ կը սլանայ ի վարագ, ետեւէն իւր քաջեր: Եպիսկոպոսք եւ քահանայք, առ հասարակ ժողովուրդն Հայոց գունդագունդ կը խռնին: Շատեր բազկատարած կը մրմնջեն եւ կը գոհնան, իսկ շատեր գեանաւորած կը խոնարհին եւ կ'երկրպագեն: Այս ահեղ տեսիլն ու Խաչի այս հրաշափառ գիւտն այնպիսի խորին տպաւորութիւն կ'ազդէ ժողովրդեան որ իսկոյն 12 լուսեղէն սիւներուն տեղ մէկմէկ եկեղեցնակ կը հիմնարկեն, կը կերտեն եւ կ'օծեն: Իսկ այն եկեղեցին ուր Խաչն դադար առաւ, ոչ թէ միայն կը վերանորոգեն, այլ կը հռչակեն մայրավանք Վասպուրական աշխարհի:

Ներսէս կաթողիկոս (Շինող) Վարագայ Ս. Նշանի այս հրաշալի յայտնութիւնն լսելով ոչ թէ յուստ կը փութայ, այլ կը սահմանէ որ ամ քստ ամէ տօն կատարուի (յամսեանն մեհեկի 20) ի գոհութիւն Աստուծոյ, որ այսպիսի նոր փառօք օժտեց Հայաստանեայց եկեղեցին եւ մխիթարեց Հայոց ողորմելի ազգն, որ դարերէ ի վեր շատ տառապած էր առ սէր սուրբ Խաչին Քրիստոսի: Եւ որովհետեւ սոյն այս ժամանակ մեռաւ Վարազդիւրոցի որդին Սմբատ Մեծ-Իշխան, հայրապետն ու նախարարք կարգեցին նորա փոխան Մամիկոնեանն Համազասպ, իսկ սպարապետ զօրաց անուանեցին Վարդապատրիկ, որդին Թէոդորոս Ռշտունիի:

Բայց Հայոց եկեղեցական քնարին կարելի չէր լուռ մնալ եւ չզգածուիլ Քրիստոսի ինչին սոցնորինակ պայծառազարդ յայտնութենէն. վաղիւ մեր Շարականն է, որ կ'երգէ. «Ամենայաղթ ինչիդ նշանովն ո՛վ Քրիստոս, պահպանէ զմեզ ո՛վ Մարգարէր, աներեւոյթ թշնամիէն, զի դու միայն ես թագաւոր փառաց, օրհնեալ յաւիտեան»:

Սորա վրայ տարածեցիր անարատ բազուկներդ եւ արիւնդ թափեցիր ի փրկութիւն բոլոր աշխարհի:

Երբ նորէն գաս, այս սուրբ Նշանի երեւելու ատեն զմեզ ծառայներդ վերստին նորոգման արժանի ըրէ»:

Այլ սակայն սուրբ Պատարագի Շարականն աւելի սրտառուչ եւ յորդորական է. հաւատացեալներուն սիրտն ու ձեռներն ի վեր ամբառնալ, ի ինչեալն, աչեր սեւեռել ի ինչն, եւ հրեշտակաց հետ ոգւով ի վարագ, մեր հայրենի երկրին այս խաչապսակ հսկայափառ սարը թռիլ եւ սլանալ կը ներշնչէ: Աւասիկ. «Յեզ՝ Քրիստոսիդ, որ յաղթական եւ պատուական, աստուածընկալ այս Նշանը կաթողիկէ եկեղեցւոյ շնորհեց, միշտ օրհնութիւն կը ձօնենք»:

Սա քո կամաւ ո՛վ Քրիստոս, եւ ամենազօր սուրբ Հոգւոյն թեւօք եւ յիշատակաց խմբով թռչելով կը գայ ի վարագ, անդ բնակելու համար:

Եկէք, ով ժողովուրդներ, երկրպագենք աստուածային այս սուրբ Նշանի, միաբան վեր վերուցէք ձեր ձեռները սրբութեամբ, եւ ի սմա—ինչին վրայ Բնակողը փառաւորենք»:

Հայկական քնարն իւր թռիչն այս անգամ եւս նոր ոյժ կ'առնու, նոր իմն եղանակաւ կ'երգէ. քերթողական հանձարն աւելի եւս խանդ ու աւիւն կը գեղու, քերթողին միտքն յափշտակուած ինչի այս գերահրաշ տեսարանէն՝ կարձկէ ձայն սրտատրուի. «Կաթողիկէ եկեղեցւոյ մէջ հրաշափառ բան մը կը տեսնուի. ի՞նչ. — մահու գործիքը— ինչը մահուամբ (Քրիստոսի) կենաց առիթ կը լինի, եւ Նա—խաստեղծին սպանիչը — Փայտը, կենաց ծառն որ ի դրափստին, մահուամբ (Քրիստոսի) յարութեան շնորհող կը լինի»:

Գերագոյն պարգեւ մը կը շնորհուի շայսօր հաւատացեալոց, եւ մահացուն ի կենաց կառնու երկնաթռիչ զօրքեր, եւ սլա-

նալով կը հասնի սուրբ տեղը բնակելու համար :

Եկէք, հաւատացեալներ, հոգեղինաց հետ սպասաւորենք. երկրպագենք այս աստուածային սուրբ Նշանի. փառաւորենք սոյն հրաշագործ պարգեւին Շնորհողը :

Բայց Քրիստոսի այս խաչին եւս սեւ օր պահուած էր : 1651ին Վասպուրականի խօշար բերդի Սիւլէյման պէյն եւ Չումար աղան կապստաւորին վանայ տիրապետ Հիւսէյին պէյէն, որով թօթափելով Օսմանեան մեծազօր տէրութեան բարերար լուծը անագորոյն կատաղութեամբ կը գործեն ամէն չարիք : Սոքա Վարազայ վանքն եւս պաշարելով եւ տիրելով երեք ծերագոյն միաբան վարդապետներն, որք ուրիշներուն պէս փախչած չլին, բռնելով եւ կապկպելով, անլուր տանջանօք կը չարչրկեն, որպէսզի ցոյց տան վանքին պահեստի գանձերը. ի զուր բրածեծ կը խոշտանգեն, ի զուր ծանր քարեր նոցա վզէն ու շալակէն կախելով չարաչար կը նեղեն : Թէեւ միաբանք լռիկ կը տանին եւ կը համբերեն տանջանաց, այլ սակայն Չումար կասկածելի տեղերը պրպակելով եւ քրքրելով վերջապէս կը գտնէ գաղտնի պահարանը, ուր կային գանձք վանուց : Անմիջապէս կը կողոպտուն ոսկեղէն եւ արծաթեղէն կահք, սկիհք, բուրվառք, քչոցք եւ բոլոր զարդք եւ անօթք. եւ սուրբ Նշանն եւս, որ ոսկեթել ծածկութեով ի պահ կար արկղի մը մէջ, գերելով կը տանին ի խօշար : Վանեցիք ի լուր այս քստմնելի դէպքին, մանաւանդ գերութեան սուրբ Նշանին սաստիկ կը տրամին, լաց ու ողբ կը տիրէ ամէն ուրեք : Մարխաս ոմն իշխան ի զուր ընծայներով եւ դրամներով խօշարայ այս բռնաւորներուն կերթայ յազատութիւն սրբոյ խաչին :

Այլ սակայն Աստուածային արդարութիւնն անպատիժ չթողուր այս երկու սեղանակապուտ սրբապիղծները : Սուլթանին քաջարի զինուորներէն սոքա կը յաղթահարին եւ չարաչար կը սատակին 1653ին : Եւ խօշարայ բերդին կը պայազատէ Սիւլէյման պէյ : Աստուածային արդարութեան Ձեռքը կը ծանրանայ խօշարայ գաւառին վրայ. պատուհասք եւ պատիժ իրարու կը յաջորդեն, անհնարին ցաւեր եւ ախտեր կը տեղան եւ նոյն իսկ Սիւլէյման կը վարակուի մահու ախտէն :

Իսկոյն կը համոզուին պէյն եւ իւրայինքն թէ այս երկնա-
ռաք պատիժք Խաչին գերութեան երեսէն են. իսկ վա-
նեցիք այս երկնաշնորհ առիթէն օգտուելով, դարձեալ Մար-
իասն ի Խոշաբ կը յղեն, որ եւ յաջողութեամբ կը վերադառ-
նայ: Ահա ձայներ խնդութեան, աղաղակք ցնծութեան. «Ե-
լէք ընդ առաջ. ահա գայ Ս. Նշան»: Ժողովուրդն համօրէն
կը գիտաւորեն Խաչին Քրիստոսի, այլ սակայն կասկածելով թէ
եղուզակներ ուրիշ անդամ եւս գուցէ այս ամբարշտութեան
ձեռնարկեն այսինքն Խաչին գերութեան, միահամուռ կորուչեն,
որ ի վարագ չփոխադրուի այլ եւս սուրբ Նշանը, այլ պահպան-
ուի ի Տիրամայր եկեղեցւոյ վանայ: Իսկ այն աբեղայներ որք
չարչարեցան առ սէր պահպանութեան սուրբ Նշանի, շատ
քիչ ժամանակէն վախճանեցան յամին 1655:

Այս է վաղուան Մեղեդին ի Ս. Պատարագի:

Վայել չագեղ փառօք զուարճանայ

Աստուածահրաշ լեառն վարագայ:

Անուանակից լերինըն Սինայ

Աստուածամերձ լեառըն վարագայ:

Բամեալ միով կոչմամբ Գալիլեայ,

Ժողովարան լեառըն վարագայ:

Աստուածագործ զրախտին Աղինայ

Տեղ եւ նման լեառըն վարագայ:

Գովեալ համայն լերին Թափորայ

Լուսապայծառ լեառըն վարագայ:

ԱՍՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Հարճը տարրեր էր բուն կնոջէն, վասն զի հրապարակու
չէր ամուսնանար, եւ չէր բերեր օժիտ կամ պաշտատական,
չունէր նաեւ մասն եւ բաժին ի անտեսութեան գերդաս-
տանին: Հարճն ի հարկին կարձկուէր կամ կը ճամբուէր ըն-
ծայներով: Մենք. իԱ. 14: Հայր մը կրնար անէն վաճառել
հարճէ ծնունդ զաւակը եւ զրկել միանգամայն ժառանգու-

թեանէ . Ծննդ . Ին . 6 : Մովսէս հարճեր ունենալու սովորու-
թեան թէեւ չափ դրաւ , այլ սակայն երբէք չվաւերացոյց .
«Եթէ տէրը հաճոյ չգտնէ , իշխանութիւն չունի զնա ուրիշի
ծախելու , զի անարգեց զնա այսինքն սղծեց : Բայց եթէ զնա
իւր զաւակին առնու , իւր աղջիկ զաւակաց պէս պէտք է կարգէ :
Իսկ եթէ այս հարճէն զատ , մի ուրիշ եւս առնու , պէտք չէ
որ միւսն իրաւունքէ զրկէ : Իսկ եթէ տէրն այս երեք բանն
ալ չընէ , ձրի պէտք է ելնէ նա առանց արծաթոյ այսինքն
ծախուելու Եւք ԻԱ . 7 12 : «Եւ եթէ յետոյ չհաւնիս անոր ,
ազատ պէտք է արձկես . արծաթով չծախես , կանարգես զնա ,
վասնզի ԼԵԿեցիր . Բ . օր . ԻԱ . 14 : Քրիստոնէութիւնն հարճ
ունենալը պոռնկութիւն եւ շնութիւն վճռած է . «Բայց վասն
պոռնկութեան իւրաքանչիւր ոք զիւր կին կալցի . եւ իւրա-
քանչիւր ոք կին զիւր այր կալցի» . Ա . Կորնթ . Է . 2 : Թող
որ Քրիստոսս ամուսնութեան ուխտին անհաւատարիմ կը հըռ-
չակէ զնա , որ մտօք անգամ կը մեղանչէ . «Զի ամենայն որ
հայր ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ նմա , անդէն շնացաւ ընդ
նմա ի սրտի իւրում» . Մատթ . Ե . 27 :

Արգելեալ էր Հրէից կին տառնու մերձաւոր ազգականներէ :
Քրոջ , հօրաքեռ կամ մօրաքեռ , հօրեղբոր կամ մօրեղբոր
կնոջ , եղբոր կնոջ , որդւոյ հարսին , կամ սորա աղջկան , վեր-
ջապէս մօտիկ ազգականի հետ ամուսնանալ ոչ թէ միայն
հրաման չկար , այլ եւ պատիժն իսկ սոսկալի էր , այն է մա-
հու պատուհաս երկուքին եւս արուին եւ իգին : Նաեւ շնա-
ցողն ու շնացեալ հաւաստրապէս պատժոյ ենթակոյ էին .
Ղեւա . ԺԸ . Ի : Արգելեալ էր խնամութիւն ընդ հեթանոս .
Եւք ԼԴ . 36 : Եթէ Հրեայ մը մեռնէր անգաւակ , նորա եղ-
բայրն կամ յոյժ մօտիկ ազգականն պարտէր առնուլ այրի
կինը . որպէսզի այս այրի կնոջէն ծնեալ զաւակը ժառանգ
համարուէր հանգուցելոյն . «Եթէ եղբայրներ ի միասին բնա-
կին , եւ մին մեռնի , եւ զաւակ չունենայ , նորա կինն ուրիշի
մը թող չլինի , որ մերձաւոր չէ նմա , այլ նորա էրկան եղ-
բայրն ի կին թող առնու զնա , եւ զաւակն որ պիտի ծնի ,
հանգուցելոյն անունով պիտի կոչուի , որպէսզի նորա անունն
Իսրայելի մէջէն չջնջուի : Բայց եթէ եղբայրն իւր եղբոր

այրին չուզէ առնուլ, թող ելնէ կինն ի դուռն անդր առ ծերակոյտն եւ թող ըսէ. իմ էրկանս եղբայրը չուզէր կանգնել իւր եղբոր անուան ի մէջ իսրայելի: Եւ իւր քաղաքին ծերակոյտը պիտի կոչէ զնա եւ պիտի խօսին նմա հետ, եւ նա եթէ կենայ եւ ըսէ. չեմ ուզեր զգա առնուլ, նորա եղբոր կինը մօտենալով ծերոց առջեւ, նորա ստնէն պիտի հանէ մէկ կօշիկը, եւ նորա երեսին պիտի թքնէ ըսելով. այսպէս թող ընեն այն էրկան, որ իւր եղբոր տունն չլինէր: Եւ նորա անուն պիտի կոչուի իսրայելի մէջ «բոպիկ մարդուն տունը». ԵԼՔ. ԻԵ. 5-10:

Հրեայ ծնողք սովոր էին ուրիշ ծնողաց հետ բանակցութեան մտնել իրենց որդւոց ամուսնութեան համար: Այս պարագայի մէջ երբեմն մանչուն նախընտրութիւնն եւս անտես չէր առնուեր, ինչպէս նաեւ աղջկան հաւանութիւնն, եթէ սոքա ի տիս հասակի հասած էին. Ծննդ. ԻԱ. 21: ԻԴ. 1Դ: Նշանատուքը կանուխէն միշտ կը կատարուէր, եւ առանց հաւանութեան ամուսնութեան, եթէ կարի սղայ հասակի մէջ էին: Նշանատուքի պայմանն էր հարսին վարձանք տալ, այսինքն դրամ կամ ո եւ է փոխարինութիւն: Ամուսնութեան հասակն աղջկան համար 12 տարիքն էր: Աստուած ցոյց տալու համար թէ որքան խանդակաթ է ի սէր իւր ժողովրդեան, իւր նշանած կանուանէ իսրայելը. Ովս. Բ. 19: Աստուծոյ մեղ հետ իւր այս նշանուիլը կը կատարուի նաեւ քարոզութեամբ Աւետարանի. Բ. Կորնթ. ԺԱ. 2:

Ամուսնութեան արարողութիւնն կը կատարուէր մեծ հանդիսիւ եւ կերութեամբ: Պատանիք եւ օրիորդներ զատ զատ կը նստէին ի սենեակս եւ կը բազմէին ի սեղան: Այլ սակայն պարք եւ խաղք խառն էին: Սովորութիւն կար փեսային համար փեսաւէր մը կարգել, զոր Յովհաննէս Մկրտիչ «Բարեկամ փեսայ» կը կոչէ. Յովհ. Գ. 29: Կային եւ հարսնքօրք. Երգ Ա. 5: Բ. 7. Փեսաւերին բուն պաշտօնն էր վերակացութիւն ընել հարսանեաց խրախութեան ժամանակ, որ կը տեւէր եօթն օր, եթէ հարսն կոյս էր, իսկ եթէ այրի երեք օր: Այս եօթնօրեայ խրախճանք ընդհանրապէս հարսին հօր

տուն կը կատարուէին. այնուհետեւ հարսը կը տարուէր ի տուն փեսային:

Փեսայներ եւ հարսներ երբեմն թագ կը դնէին. այսմ կահնարկէ սա խօսք. «Ով Սիօնի աղջիկներ, ելէք, եւ Սողոմոն թագաւորը սեսէք այն թագովն՝ որով ուր մայրն նորա փեսայութեան օրն ու սրտին ուրախութեան օրը պսակեց զնա» . Երգ Գ. 11: Երբեմն ցորէն կը սփռեն ափով եւ կը ցանեն նաեւ հարսին ու փեսային վրայ ըսելով. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր» : Նաեւ ցորենին հետ դրամ եւս կը խառնեն ու կը ցանեն, որպէսզի աղքատք միթիարուին: Հրէից ամուսնական արարողութիւնը շատ համառօտ է. ամուսնութեան պայմանագիրը նախ ընթեռնէ եւ ամուսնացելոց հրապարակային հաւանութիւնը լսելէ յետոյ՝ մաղթանաց մրմունջներ կարտասանուին:

Քրիստոնէութիւնն ամուսնութիւնը նուիրագործած է եւ է սուրբ խորհուրդ, քանզի նշան է անճառ միաւորութեանն Քրիստոսի ընդ հարսին եկեղեցւոյ եփես. 22-55: Քրիստոնէական ընտանիքն երջանիկ է, զի հաւատացեալք կամուսնանան Տերամբ. Ա. Կորնթ. է. 36: Պարտականութիւնք ընդ այր եւ ընդ կին որոշուած են Առաքեալէն. Ա. Տիմ. Բ. 9-15:

«Սոյնպէս կիներ հնազանդ թող լինին իրենց ամուսիններուն. իսկ եթէ բանին անհնազանդ լինին, կնիկներու վայելուչ վարուց համար առանց բանի իսկ պիտի չահուին, երբ երկիւղածաբար տեսնեն ձեր պարկեշտ բարքն ու վարքը: Նոքա թող չզարդարուին դրսէն մազերու հիւսուածներով եւ ոսկեղէն ծամակալներով եւ շքեղ հագուստներով, Այլ սրտին ծածուկ մարդն — ներքինն — հեզ եւ հանդարտ հոգիին թող զարդը լինի անեղծութեամբ, զի այս է Աստուծոյ առջեւ բազմապատիկ պատուականն ու բարին: Որովհետեւ այսպէս երբեմն կիներ որք յուսացան Աստուծոյ, ինքզինքնին կը զարդարէին հնազանդութեամբ իրենց էրիկներուն, ինչպէս Սառա հնազանդ էր Աբրահամի եւ զնա իւր տէր կը կոչէր. որոյ զաւակներն եղէք դուք: Բարեգործներ էին ուստի բանէ մը չէին կասկածեր եւ ոչ մէկ վախ ունէին: Սոյնպէս այր

մարդիկ թող խմաստութեամբ բնակին նոցա հետ, իբր տկար անօթ մը համարելով թող պատիւ տան կնիկներուն. զի եւ սոքա կենաց շնորհքին ժառանգակից են. եւ չլինին արգելք ձեր աղօթից» . Ա. Պետ. Գ. 1-8 :

ԽՕՍՆԱԿ ԵՒ ՍՈՒԱԿ

Խղենք լռութիւնը . «Զի ամենայն որ գործէ զբարի, գայ առ լոյսն, զի յայտնի լիցին գործք նորա թէ Աստուծով գործեցան» : Այս էր փրկչին խօսքն առ այն Հրեայս, որք յանուն կեղծաւորութեան եւ սինլքորութեան եւ ցած շահագիտութեան կը համբաւէին ի գայթակղութիւն միամիտ ժողովրդեան թէ Յիսուս է «Այր կերող եւ արեցող, բարեկամաքսաւորաց եւ մեղաւորաց», եւ թէ «Դաւաճան է աղբի, եւ հայհոյիչ օրինաց» : Գրած եմք ի Սոխակի (ի թիւ 3) թէ աղբեր շուտով կը գլորին, գիւրաւ կը փճանան, որք հալածանք կը հանեն բնդդէմ այն անձերու, որք լեզու եւ գրիչ ունին, եւ բարերար գործունէութիւն, հետեւելով Աստուծոյ եւ ձայնի խղճի :

Է՞ր այս տողեր կը գրենք . — զի հետաքրքիր չատեր կան որք կ'ուզեն գիտնալ, թէ է՞ր հրատարակեցաւ Խօսնակ եւ յետոյ վերածեցաւ ի Սոխակ : Պատմենք . ի վաղուց անտի թէ սրբազան Պատրիարքներ եւ ժողովականներ, ինչպէս նաեւ բարեպաշտ աղբայիներ՝ փափաք կը տածէին տարածել աղբին մէջ մի այնպիսի թերթ, որ նպատակ ունենայ Հայ ժողովրդեան բարոյական կեանքն ի սրբութեան եւ յուզղութեան սլահալանել կամ վերաշինել, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կենարար վարդապետութեանց եւ քրիստոնէական կրօնի գիտելեաց նկատմամբ ծանօթութիւններ ծաւալել, աղբային պատմական կեանքէն հին ու նոր օրինակներ ի յայտ հանել եւ սրտեր գրգռել ի սէր գիտութեան ճշմարտին, բարւոյն եւ կատարելութեանն, զոր տէր Յիսուս աւանդեց իւր լուսատու աւետարանուն : Նախորդ սրբազան Պատրիարքն ու

կրօն. Ժողովին եւս նոյն փափաքաւ տողորուած, ոչ թէ միայն ԿՈՐՈՇԵՆ, այսպիսի թերթի մը հրատարակութիւնն, այլեւ թերթին ծրագիրն եւս նախապատրաստելէ յետոյ՝ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան իրաւուն ժողովոյ վաւերացումն եւս կ'ըստանան առ ի գործադրութիւն:

Ես այս ժամանակ ի Յունաստան եւ ի Կրետէ կը դեգերէի: Երբ վերադարձայ, առաջարկուեցաւ ինձ աշխատակցիլ այս թերթի հրատարակութեան: Ի սկզբան ընդդիմացայ զի գիտէի թէ քանի քանի դժուարութիւններ կան այսպիսի պաշտօնակա՛ն թերթի մը ոչ թէ խմբագրութեան, այլ մանաւանդ նիւթական մատակարարութեան նկատմամբ: Շատ անգամ անգեղի թէ «Քանի որ եկեղեցականք այս թերթէն չահ մը չեն ակնկալեր, ուրեմն ի՞նչու թերթին տնօրինութեան եւ մատակարարութեան ծանր բեռան տակ ճնշուին, Ժողովն Արեւելքի կամ Հայրենիքի կամ մի ուրիշ թող առաջարկէ չարաթը մի անգամ դնել եկեղեցականաց տրամադրութեան տակ իրենց թերթի մէկ կամ երկու երեսները, հրատարակելու համար կրօնական եւ բարոյական եւ այլ եկեղեցական գրութիւններ ի շինութիւն հաւատացելոց եւ ի փառս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ:» Վերջապէս մինչ այս, մինչ այն, Վարչական խորհուրդ մը կազմուեցաւ, որոյ անդամ չէի. ատենապետ կարգեցաւ Տ. Խորէն Ս. Արքեպիսկոպոս Նար-պէյ, որ թերթին խմբագրապետութիւնն յանձն առնլու կամ աշխատակցելու համար դրամագլխի մը՝ գէթ 150 ոսկւոյ, անհրաժեշտաբար ՅԱՊԱՀՈՎԻ լինելը պայման դնելէ յետոյ՝ երբ տեսաւ թէ այս պայման անտես կը մնայ, հրաժարեցաւ: Քանի մը ամիս տեւեցին խորհրդակցութիւնք, զի դրամական խնդիրը կը չիօթէր մտքերը, եւ ուր ուրեմն որոշուեցաւ որ նախ թերթէն քանի մը օրինակներ հրատարակուին, եւ ապա ազգային հանգանակութեան դիմում լինի, ուստի եւ պաշտօն տրուեցաւ Կրօն. Տեսուչ Յովսէփ Վարդապետի, որ տպարանապետներու հետ բանակցութեան մտնէ, թէ ի՞նչ գնով կարելի է 500-1000 հաւ թերթ ի հրապարակ հանել այս կամ այն ծաւալով ու ձեւով:

Կրօն. Ժողովոյ կողմէն մինչ այս նախապատրաստութիւնք

տեղի կունենային, ահա մեծ պահքին սկիզբներն «եկեղեցի Հայաստանեայց» անուն թերթն ի լոյս ելաւ ճիշդ այն օրն որ Կրօն. ժողովը նիստ կընէր ի պատրիարքարանի եւ պիտի ձեռնարկէր իւր թերթի հրատարակութեան: Խմբագիրն Պ. Թ. Զուղայեցի անձամբ ժողովականաց եւ ուրիշ ներկայ եկեղեցականաց բաժնեց իւր թերթը, որք խնդութեամբ ողջունեցին թէ զինքն, որոց շատերուն առաջին անգամ կը կը ծանօթանար, եւ թէ իւր թերթը: Ժողովն իւր շնորհաւորութիւնն առ սոյն թերթի խմբագիրն արտայայտեց յետոյ՝ ուրիշ նիստերու մէջ երկու երեք անգամ խորհրդակցութիւններ ունեցաւ նմա հետ, որպէսզի կարելի լինի երկու թերթերու միացման գործը, այլ սակայն անհնար եղաւ: Իսկ որովհետեւ ժողովն իւր թերթի հրատարակութիւնն արժանապատուութեան խնդիր կը նկատէր, ուստի ես ստանձնեցի մասամբ խմբագրութեան, իսկ վարչութեան ու մատակարարութեան ամբողջ հոգը, պայմանաւ որ շահ ու զէն ինձ մնան, առանց երբեք դաշնելու Եկեղեցի Հայաստանեայց նորածին թերթի գոյութեան, միայն թէ այն բարոյական քաջաւերութիւնք որք շնորհուեցան նմա Ս. Պատրիարքէ եւ Խրիմեան սրբազանէ, ինձ եւս շնորհուին: Եւ նորակազմ վարչական խորհուրդն եւս ի մասին խմբագրութեան հարկ եղած աջակցութենէ ձեռնթափ չլինի: Բայց որպէսզի թերթին գոյութիւնը գոնե մեկ ճարտի ապահովի, հարկ համարեցայ ծերութեանս ժամանակ ազգիս բեռ չլինելու համար պատրաստ ունեցած մի դոյզն գումարս, դնել Խօսնակի տրամագրութեան տակ, եւ թէ հրաժարեալ մնալ ազգային գործերէ, երեւոյթանութենէ, քարոզչութենէ եւ մինչեւ իսկ առաջնորդութենէ, որպէսզի գէթ մի աարի միակ զբաղումս թերթին յարատեւութիւնը լինի եւ ոչ ուրիշ բան:

Հրատարակեցաւ Խօսնակ, եւ այնպիսի եռանդագին ընդունելութիւն մը գտաւ ազգէն, որ անկարծելին էր: Շատեր կարծեցին թէ պաշտօնական անունն էր այս յառաջագիմութեան շարժառիթը, մինչդեռ այսօր փորձը ցոյց տուած է թէ անցած են այն ժամանակներ, յորս մարդիկ բարձր յանձնարարականներու կամ հրամաններու կուրօրէն հնա-

զանդելով, կը քաջալերէին զայն, որ անարժանն էր քաջալերութեան: Խօսնակ մինչեւ 4000ի բարձրացաւ, գաւառներու մէջ ամէն տեղ Խօսնակ սկսաւ մուտք գտնել, զի Խօսնակի շահը կը գործածէի խեղճուկ գաւառացւոց համար: Ազգին մէջ ուրիշ ժամանակներ եւս սոյն օրինակ թերթեր կամ հանդէսներ հրատարակուած էին, այլ սակայն այսքան մեծաքանակ սպառում տեսնուած բան չէր, հարկաւ այս յառաջադիմութեան մէջ, եթէ համեստութեան դէմ չհամարուիր խոստովանիլը, Խօսնակի խմբագրին գրիչն ու գործունէութիւնն եւս իւր բաժինն ունէր:

Հասան տեղապահական ընտրութեան օրերն. ամէն անգամ որ Տեղապահի կամ Պատրիարքի ընտրութիւնը սկսած են ի գործ դրուիլ, բամբասանքն ու նախատակոծ հրատարակութիւնք անպակաս եղած են իմ վրայէս, վասնզի ամէն թեկնածու եւ իւր կուսակիցք զիս բան մը կարծած են, մինչ չեմ այնպէս: Սիմէոն սրբազանի ընտրութեան չարաթ օրը փութ թերթ մը զիս կը փորձէ վատահամբաւել, եւ որովհետեւ կային այնպիսիներ, որք Նիկիոյ ժողովոյ նկատմամբ դրած մէկ յօդուածէս իբր թէ գայթակղած էին, սկսան զիս դատաւիտել եւ ատենապետ սրբազանն, որոյ անձը քանի քանի անգամ զարհուրելի անուանարկութիւններ կրած է սյդ փութ թերթէն, թող եւ ուրիշ շատ եկեղեցականներ, ծանոյց ինձ թէ Խօսնակի հրատարակութեան նոր եւ աւելի լաւ եղանակ որոջելու համար, Յանձնաժողով մը կազմուած է, ուստի մինչեւ ցնոր տնօրինութիւն Խօսնակ պէտք չէ որ հրատարակուի:

Հետզհետէ խորհրդակցութիւնք կը կատարուին, բայց Խօսնակի հրատարակութեան խնդիրը չլուծուիր, իսկ ես կը պարտաւորիմ վերջապէս յայտարարել թէ «Որովհետեւ Խօսնակի հրատարակութեան պատասխանատուն ես եմ Աստուծոյ եւ ազգին առջեւ, թէ ես մինչեւ ցարգ գուրգուրալով պահած ու պահպանած եմ, անշահադիտաբան, ինչպէս հաշուեցոյցք կը հաւաստեն, եւ թէ շատեր տարեկան վճարումներ ըրած են, որոց պարտական կը մնամ, եւ թէ շատեր թերթ առած են եւ տակաւին վճարում ըրած չեն, որով կը

մեան ինձ պարտական, ուստի կը շարունակեմ թերթին հրատարակութիւնն ուրիշ անուամբ, մինչեւ ժողովոյ պաշտօնականն ելնէ: Զի այս է միակ հնար ելից հանդարտութեան խղճիս եւ ազատութեան պատուոյս:»

Ահա այսպէս Սոխակ յաջորդելով Խօսնակի, կը շարունակէ այն գործն, որ սկսուած էր արդէն: Եթէ այս գործն աստուածածաճաճոյ է, թող յաջողի, իսկ եթէ ոչ, «կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի»:»

Թող չկարծուի թէ Խօսնակ կամ Սոխակ գրագիտաց համար փակուած են: Հրապարակաւ աւասիկ կը յայտնեմ թէ ո՞ր եկեղեցական կամ աշխարհական ո՞ր եւ է մի յօդուած յղած է եւ ես առ նախանձու չեմ հրատարակած: Ընդհակառակն աստ եւ անդ վազելով միշտ ՄՈՒՐԱՅԱԾ եմ կարող գրիչներէ, մանաւանդ եկեղեցականներէ, որ աշխատակցին ի փառս Աստուծոյ: Սրտագին շնորհակալ եմ արգարեւ, եւ նոցա համար Աստուծոյ օրհնութիւնը կը մաղթեմ, որք սոյն թերթի սիրայօժար աշխատակցեցան չզլանալով բարոյական դիւրութիւններ եւ քաջալերներ: Իմ փոյթն այն եղած է, որ Խօսնակ կամ Սոխակ հրատարակուի, եկեղեցւոյ եւ ազգի օգտակար եւ պատուարեր եղանակաւ, այնպէս որ ճշդուի Փրկչին խօսքը. «Ո՛վ, նայեցէք, արտերն ի հունձս հասած ու սպիտակացած. ցանողն ու քաղողն ա՛լ հաւասար թող ցնծան»:»

Ես եւս միթէ Պօղոս առաքելոյ պէս չեմ կարող պարծիլ, ո՞ր եկեղեցական ինէ աւելի ծառայած է Հայոց եկեղեցւոյն եւ ազգին: Հապա բարոյական. չենք գիտեր թէ այդ բառն ո՞ր իմաստով ըմբռնել պէտք է: Ո՛ր թէ մենք անկիւն տեղ ապրած ենք: Ո՛չ ապաքէն մեր աշխատութեան օտպարէզն ընդարձակ եղած է եւ պաշտօնական գերազոյն վկայութիւնք այսօր կրնանք ի կշիռ դնել նոցա բարոյականին, որք կը խժրժեն մեր բարոյականը: Ես էի որ Ձէյթուն ուղեւորեցայ այնպիսի ժամանակ մը, ուր ոչ ոք կը համարձակէր մտնել, հոն գրեթէ երեք տարի գրեթէ ճրի չինայեցի ջանք ու աշխատութիւն ի գործ դնելէ ի լուսաւորութիւն մտաց ազգային տգէտ մանկուոյն: Յեգիպտոս երկիցս ուղեւորեցայ Կիլիկիոյ

մէջ ուսումն ու գիտութիւն տարածելու համար, ուր այն ժամանակ ընկերութեանց ճայնն անգամ չկար, եւ որ ցաւալին է, Շահնազարեան հոգեւոյս կարապետ վարդապետի կտակը կրկնակայէն կը տեղափոխուէր ի իրաւքէօյ: յերուսաղէմ պաշտեցի զՏէր, եւ ի Մուշ ի վանս Ս. Կարապետի ժառանգաւորաց վարժարանի տեսչութիւնն ստանձնեցի, համբերելով ամէն զոհողութեանց: Այլեւայլ վարժարաններու մէջ պաշտօններ վարեցի եւ պատուական զաւակներ այսօր կը վկայեն թէ ի զուր չվաստակեցայ: Երկիցս ի վերին-Հայս, եւ միանգամ ի Փոքր-Հայս պաշտօնավարեցի հրամանաւ հոգեւոյս Տ. Ներսէս Ս. Պատրիարքի, եւ տակաւին հերոս ի Յունաստան եւ ի Կրետէ գործեցի այնպէս, որպէս վայել էր Աստուծոյ պաշտօնէի եւ ազգի հաւատարիմ զաւակի: Այժմ Սոխակաւ եկեղեցւոյս եւ ազգիս ծառայելու զանձնս կոչած եմ, եւ պիտի գործեմ, ինչպէս ուխտած եմ, որքան կը ներէ կարողութիւնս եւ կը քաջալերէ ազգս: Կը ջանամ որ կարող լինիմ օր մը Պօլսն Առաքելոյ պէս գոչել. «Զընթացս իմ կատարեցի, զհաւատն իմ պահեցի, այսուհետեւ կայ եւ մնայ ինձ արդարութեան պսակն:»

Բայց է՛ր այսքան չարաչար դժբաղդութիւնք. — վասնզի յանցանք մը, մեղք մը գործած էի, զոր պէտք էր ինձ քաւել: Այս յանցանքս ու մեղքս ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ Խօսնակը Հայ գիւղացի քահանայից համար տարեկան 10 զրուշ գին որոշելս եւ ծաւալելս. բան մը, որ բնաւ մէկու մը մոքէն անցած չէր մինչեւ ցարդ, եւ պայման եւս չունէի այս բանին համար Պատրիարքարանի հետ:

Այս առթիւ պարտք կը համարիմ յայտարարել թէ ես զիս գիտնական համարելու յաւակնութիւնը չունիմ, զի Ս. Փրկչի Ազգ. Որբանոցի յետին աշակերտներէն եմ, եւ այժմ եմ տրուպ պաշտօնեայ Հայաստանեայց առաքելական Ս. եկեղեցւոյ:

Գոհութեամբ եւ օրհնութեամբ կը ծանուցանեմք թէ փառատարան Մեծ. Վառնապուհ էֆէնտի Մանուկեան հաճեցաւ Նարըլ-Գալուսի Ազգ. վարժարանի մի Սոխակ նուիրել:

ԱՌ ԳՈՐԾԱԿԱԼՍ ՍՈՒԱԿԻ

Հաճեցէք պատասխանել նախ թէ Խօսնակի եւ Սոխակի թիւերէն պակասներ կամ աւելորդներ կան: Պակասներուն համար գրեցէք որ շրկուի, իսկ աւելորդները յղեցէք:

Երկրորդ՝ ո՞չք ոմանք նախ Խօսնակի եւ ապա Սոխակի բաժանորդ հաճեցան գրուիլ:

Երրորդ՝ Խօսնակի քառամսեայն որ է 10 շրուշ գանձած էք. եթէ գանձած չէք, հաճեցէք գանձել եւ յղել:

Չորրորդ՝ Խօսնակի բաժանորդք կը հաճի՞ն բաժանորդագրուիլ եւ Սոխակի, որոյ մինչեւ 9 թիւ ցարդ հրատարակուած է, կանխիկ յղելով սակայն Սոխակի քառամսեայն որ է 10 շրուշ:

ՍՈՒԱԿ Կը հրատարակուի ամէն Շաբաթ օր:

Տարեկան գինն է 30 դրու: **Քառամսեայն** 10 դրու: **Հասը** 20 փոյ:

Դիւղացի քանակացից **Տարեկան** բաժանորդագինն է 10 դրու:

Վնարմունք կանխիկ են, դրամաբուրք եւս կ'ընդունուի:

Հանդիսիս վերաբերեալ գրութիւնք ուղղել, Առ

Տէր եւ Խմբագիր Սոխակ Հանդիսի

Վ.Ա.ՀԱՆ Վ. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍՏԱՆ

Ի ԳՈՒՄԳԱՐՈՒ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

Չամազդըլար, Յակոբեան խան, Թիւ 40, 41, 42, 43

1888

ماہارف عمومہ نظارت جلیہ سنک رخصتیلہ طبع اولہ شمر